

SZABOLCS MEGYE STATÚTUMAI
A PÁSZTOROK MEGRENDSZABÁLYOZÁSÁRA
A XVIII. SZÁZADBAN

I.

Szabolcs megyében a XVIII. század folyamán az állattartás a gazdálkodásban sokkal jelentősebb szerepet játszott, mint egy századdal később. A megye nyugati részén, a Hortobágy és a Tisza mentén a Debrecen tulajdonában levő Mátá, Zám, Ohat; Tiszacsege határában Cserepes; Polgár mellett Margita; Tiszadátától és Tiszadobtól délre Dankó, Tikos, Reje; Balmazújváros határában Hort, Tacsiló, Karinkó; Böszörménytől nyugatra Pród, Bagota, a Rét és Vid; Nánáson Tedej; Szoboszló külső legelője, az Angyalháza; Nádudvaron a Nagyzádor földrajzilag is összefüggő puszták voltak. Ezeket a legelőket szántóföldek sehol sem szakították meg, a falvak is a puszták peremén állottak. A megye belsőbb területein, Újfehértó határában a Vadas, Szegegyháza, Micske; Nyíregyházától nyugatra Sima és Királytelekpuszta; a Nyírség délnyugati részén Biri, Aba, Ártánháza, Szennyes, Fülöp kisebb-nagyobb lakott falvak közé ékelődött hatalmas, 10—12 000 holdnyi legelőterületek voltak. Ezeket a pusztákon sem volt jelentősebb földművelés 200 évvel ezelőtt, hanem a földesurak, egyes nagyobb jószágtartó falvak gazdáiból alakult bérlők, vagy sőréggazdák gulyái, ménesei és nyájjuhai legeltek rajtuk. A Nyírség északi részén, a Rétköz mocsarai közt és a Tisza árterét kísérő mocsári tölgyerdőkben sertések nyári legelői és téli makkoló helyei voltak. A mostaninál jóval nagyobb kiterjedésű megye felét a XVIII. században bízvást legelőnek lehet tekinteni.

A Nyírség belsőbb területein, a sűrűn települt, kishatárú falvakban ugyan kevés volt a legelő, de az akkor még általános ugarfordulós gazdálkodási mód mellett az ilyen falvak határának egyharmad része legelőnek volt hagyva, ahova a falu igásjósága, fejőscsordája, borjúcsordája, csürhéje naponta, vagy a mezei munka szüneteiben kijárhatott. Az ilyen falvak határában természetesen nem alakulhatott ki az állattartásnak az a formája, amely a XVIII—XIX. században még oly jellemző volt Debrecen, a hajdúvárosok és Nyíregyháza gazdálkodására is.

A XVIII. században az állattartásnak két alapformája élt egymás mellett. A ház körül tartott igavonó, fejős és növendék jószágot — lovat, ökröt, fejőstehenet, juhot, sertést — a falvak, városok közvetlen közelében elterülő *csorda-*, *csürhenyomáson* vagy *ugarnyomáson* legeltették. A háznál tartott jószágot naponta reggel kiengedték a legelőre, este pedig hazahajtották fejés, etetés céljából. Lényegében nem változott a helyzet akkor sem, ha — mint a fejős juhnyájak esetében — azok a legeltetés időszakában éjjel-nappal a legelőn voltak, vagy ha a tavaszi munka elvégzése után aratásig, nyomtatásig az igásökröket, szekeres lovakat néhány hétig *kíntháló* csordákban, ménesekben éjjel-nappal a legelőn tartották. Az állattartásnak ezt a formáját *kezes tartásnak* mondták, s az ilyen kezes jószág pásztorai, a csordások, csürhések, fejősjuhászok lényegében bent éltek a falu közösségében, csak foglalkozásuk

különítette el őket a jobbágyfalu egyéb szegényebb rétegeitől, a zsellérektől és napszámosoktól.

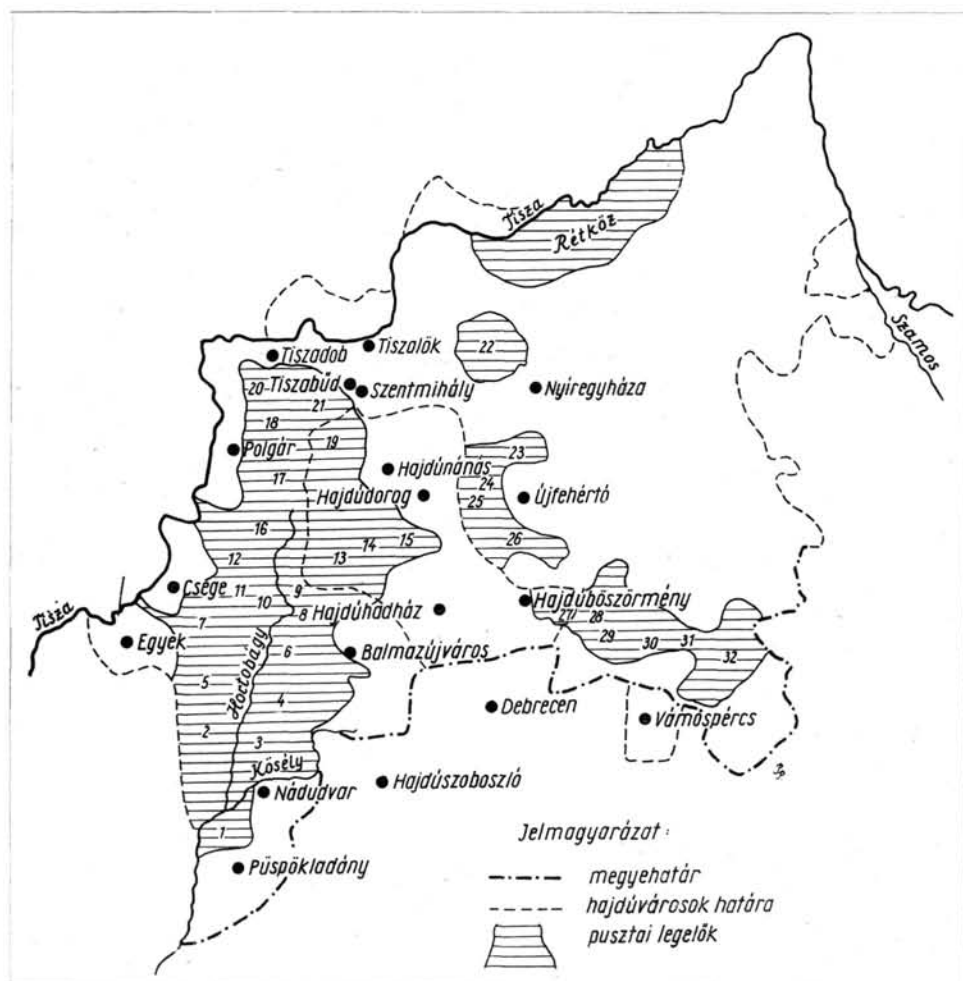
A távolabbi pusztákon a jószágtartás módja másként alakult. A pusztákon a XVIII. században részben maguk a földesurak, részben a városok — főleg Debrecen, Szoboszló, Böszörmény és Nánás —, de a falvak közül is Püspökladány, Nádudvar, Csege, Polgár jószágtartó gazdáinak *tökemarhái, szilajménesei és nyájjuhai* legeltek. A nagy jószágtartó helyek közé a század végére már felsorakozott Nyíregyháza és Nagykálló is. Nyíregyháza lakosai a század második felében Császárszállást, Micskét, Vadast, Szegegyházát és Királytelekpusztát bérelték heverő marhájuk számára, a kállóiak pedig Abapusttát és Fülöpöt.¹ Ezek a *heverő*, vagy *szilajmarhák* kora tavasztól — amikor a legelő megzöldült — késő ősziig — leginkább az első hó leeséséig — a legelőn jártak, ezeket nem fejték és nem igázták, az ilyen jószág legfeljebb súlygyarapodásával vagy szaporulatával fizetett a gazdának. A pusztákon járó nyájjuhoknak sem volt egyéb haszna a szaporulaton és az évi egyszeri nyíráson kívül.

A megye egyéb pusztáin, főleg Keresztúton (ma Kótaj); Tiszaeszlár mellett Bashalmon; Tiszalök határában Hajnaloson; a Balmazújvároshoz tartozó Horton *sőrés gazdák*, nagyrészt erdélyi örmények béreltek legelőket, ahol tavasztól ősziig hizlalták vásárra szánt sőremarháikat, s legtöbb esetben itt is teletették a kaszált, vagy vett takarmányon. A XVIII. század második felében az erdélyi juhászok rendszeresen lejártak teletetni juhaikkal a Tisza menti és Hortobágy melléki pusztákra.²

A szilaj állattartási mód a földművelés alá fogott pusztákon folyó gazdálkodásra is rányomta bélyegét. A jószág a hó leesése után és a tél leghidegebb időszakában a ridegtartás mellett is rászorult a takarmányra és védelemre. Az egész télen kintjáró juhok számára nádból, vesszővel korcolt *kosarakat*, szélfogókat állítottak; a szarvasmarha és ló éjjelre trágyából, gazból rakott garádjával kerített, nyitott, fedetlen akolban, karámban talált védelmet az időjárás és gyakori farkasveszedelem ellen. Debrecen határában a teletető szállások a XVIII. század elején még csak az erdős pusztákon állottak, ahol a jószág tovább talált természetes legelőt, az erdők nagyobb védelmet nyújtottak a téli viharok ellen, és az erdei tisztásokon kaszált takarmányon a sanyarú téli időben ki lehetett tartani a jószágáulományt. Ugyanilyen teletető szállások voltak a Tisza menti erdőségekben is. A sőrés gazdák jószágait a bérelt legelőkön nyáron betakarított takarmány körül teletették.

¹ A pásztorkodás két alaptípusára vö. *Balogh István*: Szabolcsmegyei pásztorkodásról 1796-ból. Ethn. LXX. 1959. 291—312. — Nyíregyháza legelőbérletére: Nyíregyháza Állami Levéltár, Nyíregyháza Városi Levéltár 1761/12, 16, 1763/1, 1794/3, 7. Az 1772-ben felvett urbárium szerint „panaszolják a lakosok, hogy határjoknak azon része, amelyen a legelő helyek vagon, homokos és száraz időben kevés hasznát veszik. Ide járul az is, hogy mivel a nép nagyon elszaporodott, kénytelenítettnek *heverő marháik* számára pusztákat árendálni, ahová néha *vonó marháikat* is elhajtják”. 1773/81. Nyárády Mihály szíves közlése.

² Debrecen. Állami Lvt., Városi Lvt. Prot. pol. 1749: 352. sz.; 1753-ban Nyíregyháza, Szentmihály, Sima, Tedej, Eszlár, Nagyfalva, Kenézlő és Ibrány határában, illetve pusztákon 7000 darab, 1754-ben Szentmihály, Dob, Eszlár, Nagyfalva, Rakamaz és Buj határában 3842, 1756-ban Nyíregyházán, Nagyfaluban, Eszláron, Rakamazon, Oroson 5518 és 1758-ban Nyíregyházán, Szentmihályon és Nagyfaluban 3317 darab juhot teletettek a Szelistyéről (Szeben megye) való juhászok. Nyíregyháza. Áll. Lvt. Fasc. 55. no. 156. 1754; Fasc. 59. no. 106. 1758; Prot. pol. 21. fol. 303, 327.

9. kép. Pusztai legelők Szabolcs megyében a XVIII. században. 1. Makkod 2. Nagy-Zádor 3. Szelencés 4. Angyalháza 5. Zám 6. Mátá 7. Ohat 8. Vókonya 9. Hort 10. Daraksa 11. Kecskés 12. Cserepes 13. Rét 14. Pród 15. Vid 16. Margita 17. Kapros 18. Tikos 19. Tedej 20. Reje 21. Dankó 22. Királytelek 23. Sima 24. Vadas 25. Szegegyháza 26. Micske 27. Poroszló 28. Aba 29. Aradvány 30. Bagos 31. Ártánháza 32. Fülöp

A század közepétől kezdve azonban a teletetésnek más — a földműveléssel bizonyos kapcsolatban álló — formája is kialakult. Ugyanis késő ősszel, vagy tél beálltával a nyári legelőn járó, több — sokszor 50—100 — gazda jószágából álló gulyákat, méneseket, nyájjuhokat *szétverték* és minden gazda maga gondoskodott jószágállománya gondozásáról, őrzéséről és eltartásáról. A teletetés úgy történt, hogy minden gazda a maga *mezei szállására* hajtotta jószágát, vagy több gazda összeállva, sorban felváltva őrizte s legeltette az ugarokon, levágatlanul maradt tengeriföldeken a heverőmarhákat.

A mezei szállások a földművelés alá feltört pusztákon keletkeztek, nagyobb számban azonban Szabolcs megyében csak a XVIII. század második

harmadában tűntek fel. Rendeltesük már ekkor is kettős volt. Nyári időben a mezei munkák, szántás-vetés, aratás és nyomtatás idején a lakóhelytől való nagy távolság miatt a kint dolgozóknak nem lehetett naponta hazajárni, ezért az emberek számára valami menedék, kunyhó, az igásjószág számára pedig ól épült. A gabonatermés szalmája nyomtatás után a szántóföldön maradt, ezt sem lehetett a városi házhoz szállítani, téli időben a mezei szálláson használták fel takarmányozásra. Ezért a mezei szállások télen a szilajjószág számára *telettető szállásul* szolgáltak, ennek következtében a jószágot gondozó egy-két pásztor is állandóan itt tanyázott. A XVIII. század második felében a mezei szállások e kettős funkcióját világosan elárulják a rajtuk talált épületek.³

Az egykorú források lehetővé teszik e nagyméretű pásztorélet számos vonatkozásának nagy vonásokban való felvázolását. A pusztákon legelő jószágállományról csak néhány helyről vannak szórványos feljegyzéseink. De ezek is elegendők a hatalmas méretek sejtetésére. A debreceni pusztákon — amelyek ez időben Szabolcs megyéhez tartoztak — 1770-ben 17 szilaj gulyában 19 030 darab szarvasmarha, 4 ménesben 974 ló, 2 kondában 202 sertés és 12 juhnyájban 18 890 darab juh járt.⁴ A hajdúvárosokban 1764-ben felvett igen pontos összeírás szerint 6 szilaj gulyát, 2245 darab marhával; 6 csordát 2090 fejőstehénnel; egy ménest 143 darab lóval és 27 juhnyáját 18 742 juhval találtak.⁵

Az akkor is nagy értéket jelentő állatállományt aránylag csekély számú pásztor őrizte. A debreceni pusztákon 1770-ben 35 számadót és 104 bojtárt írtak össze, rajtuk kívül volt még 30—40 juhosgazda, akik maguk jártak fejős nyájaikkal, esetleg egy-két esztrengahajtó bojtárt tartottak. Más adatokból tudjuk, egy-egy gulya vagy nyáj mellett rendszeren 2—3 pásztor van,

³ A szállások legnagyobb számban és legkorábban a Szabolcs megyéhez tartozó debreceni pusztákon keletkeztek. 1728-ban a debreceni puszták közül Hegyesen 42, Macson 38, Zeleméren 7, *tuguria seu szállás*-t írtak össze. Uo. Fasc. 29. no. 260. 1728.; ezek a szállások a század elején még aránylag kevés számban tűnnek fel, és igen valószínű, hogy nem is állandóan lakottak. Néhány évtized múlva azonban számuk is szaporodik, s kettős jellegük — nyáron földművelő, télen állatteltető rendelkezésük — egy 1770-ben keletkezett összeírásból világosan kitűnik. Ebben az évben a Debrecentől nyugatra eső mezőségen — amely ez időben már eke alá került — hét pusztán 153 szállást írtak össze, a keleti erdőségen pedig 43-at. Ezek a szállásokon 99 olyan épület állott, amelynek egy szobája és kamrája volt, és 110 kunyhó. Ez utóbbiak is nyilván emberi tartózkodásra szánt épületek voltak. Jóval több azonban az ólak és aklok száma. Akol 372, ól 810 volt a pusztákon, mintegy 19 000 darab jószág számára. Az ólak és aklok mellett azonban nem minden esetben van kunyhó, ami azt bizonyítja, hogy a szállások egy része még csak a jószág téli tartására szánt ideiglenes építményekkel volt ellátva. A szállásokon 38 kintlakó családot írtak össze, 84 fővel. Ezek a majorosok vagy tanyások a nyári mezőgazdasági munkák ellátására laktak kint, télen természetesen a teletető jószágot is gondozták. *Szabó István*: A debreceni tanyarendszer kialakulása. Föld és Ember IX. 1929. 214—244. (klny. is); A korábban a debreceni erdőségeken feltűnő szállásokról határozottan megállapítható, hogy állattartással összefüggő funkciójuk volt.

⁴ Orsz. Lvt. Helytartótanács. Misc. Fasc. 93. no. 8.

⁵ Debrecen. Áll. Lvt. Hajdúker. Lvt. Fasc. 4. no. 19. 1764. A hajdúvárosokban sem volt egyforma arányú az állattartás. A nagy legelőkkel rendelkező Böszörményben, Szoboszlón és Hadházon a szilajmarha-tartás felülmúlja a csordákon járó jószágok számát. Sőt a kis Vámospécs is tartott a bérelt fülöpi pusztán egy szilaj gulyát; Nánásnak ez évben nem volt gulyája, de annál népesebb a két csordája. Amint már Debrecen esetében is megállapíthatjuk, a sertéstartás a hajdúvárosokban is jelentéktelen a nagyarányú juhtartáshoz viszonyítva. Ugyanilyen feltűnő a XVIII. században a következő évszázadhoz képest a szilaj lótartás csekély volta.

s mivel legtöbb falunak volt ez időben egy-két csordája, csürhéje és 4—5 juhnyája is, a pásztorok a korabeli jobbágytársadalomnak, ha számbelileg nem is túl nagy, de életformájuknál fogva igen sok gondot okozó réteget alkották. A század végén, amikor a pásztorkodás virágkorát élte, az egész megyére elrendelt, egységes szempontú pásztörösszeírás szerint 1401 *szilaj pásztort* (gulyást, csikóst, nyájjuhászt és kondást) és 503 *kezes pásztort* (csordást, csürhést, bivalyost, fejősjuhászt) találtak ebben a foglalkozásban.⁶

A két csoportba sorolható pásztorok életformája azonban nagyon különbözött egymástól. A kezes pásztorok bent éltek a falusi jobbágyközösségben, s őket a megyei és földesúri hatalom az akkori igazgatási és rendészeti módokkal még valahogy ellenőrizhette. De a mezővárosok és falvak távoli pusztáin élő szilaj pásztorokat a jószág tartó lakosokból szabad társulás alapján összeállott gazdaságokhoz az évi szegődés vékony szála kötötte. A földesurak magán gulyáit, méneseit a rendes lakóhelytől szintén távoleső pusztákon őrző pásztorokat sem igen lehetett sokkal jobban ellenőrizni, nem is szólva a sóretartó gazdák rendszeren távoli megyékből származó, ideiglenesen itt legeltető, vagy a Szebeni havasok teletetésre idejövő sőréséről és juhászairól.

A falvak és városok vezetősége ugyan igyekezett azon, hogy „magabíró emberek legyenek a számadók”, sőt Debrecen hivatkozott is arra, hogy pásztorai rendes adófizetők, többnek háza és földje van a városban, ez azonban aligha lehetett általános. Más adatok egybehangzóan bizonyítják, hogy még a számadók esetében sem volt mindig így — több olyan számadót találunk, akinek egy lábasjószágga sincs —, a bojtárok esetében pedig éppen nem lehet erről szó. A jószág tartó gazdákkal csak a számadó állott kapcsolatban, a bojtárokat már ő fogadta, és azok bizony gyakorta változtatták helyüket.⁷ Az egymással összefüggő kunsági, hajdúsági, bihari és szabolcsi, szinte egy országrészt kitevő legelőterületeken nagyjában azonos feltételek mellett, teljesen egységes életformában élő pásztortársadalom a jobbágyság földtelen, lakótelek hiányában helyhez nem kötött rétegéből toborzódott, amelyet az akkori közigazgatási szervezet a legkisebb mértékben sem tudott ellenőrizni. Az ilyesféle kísérleteknek a sokféle, egymást keresztező területi, gazdasági és politikai érdek eleve ellenszegült.

A pásztori életforma önmagában is elég lett volna arra, hogy a feudális kötöttségben élő jobbágytársadalom sokféle nyűgétől szabadon élő pusztai szabadokat, az akkori igazgatás szervei és a földesúri hatalom gyanakvással szemlélje. A század közepétől kezdve azonban országszerte mindinkább érezhetővé vált — főleg a nagy pusztákkal rendelkező keleti országrészekben és az erdélyi Középhegység vidékein — a közbiztonság megrendülése, az állatlopások elhatalmasodása, úgyhogy a kérdéssel hovatovább a helyi törvényhatóságokon kívül az országos kormányzerveknek is foglalkozni kellett.⁸

Míg a XVIII. századi, helyi hatóságok által hozott statútumok a valóságos helyzetből kiindulva csak a túlságosan szabadnak vélt életformát akarták valamiképpen ellenőrzés alá fogni, az 1780-as években az országos hatóságok az egész életformát létrehozó gazdálkodási és települési módon akartak vál-

⁶ *Balogh István*: Ethn. LXX. 1959. 300.

⁷ Uo. Nyíregyháza Áll. Lvt. Fasc. 55. no. 23. 1754.

⁸ *Marczali Henrik*: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig. Budapest, 1898. 357, 415 (Szilágyi S.: Magyar Nemzet tört. VIII. k.).

toztatni, hogy a pusztai szállások és hegyvidéki szétszórt települések rendszerét megszüntetve, az ott lakókat könnyebben ellenőrizhető zárt, faluszerű településekbe vonják össze. E terv megvalósítása azonban a szándéknál alig ment tovább. Nagyon jellemző erre, hogy Szabolcs megye, amely a pásztorok megrendszabályozására már évtizedek óta kénytelen volt intézkedéseket hozni, a helytartótanács rendeletére azt jelentette, hogy területén pusztai szállások nincsenek, amik voltak is korábban, már lerombolták, különben sem lehetne a pusztai szállásokat zárt településekbe összevonni, mert akkor több földesúrnak lenne ugyanazon faluban telekrésze, ami teljes konfúzióra vezetne.⁹

Hogy a jelentés mennyire nem fedi a valóságot, azt más adatokból tudjuk. A szállások éppen ezekben az években szaporodtak meg Debrecen, Nyíregyháza, a hajdúvárosok, sőt néhány falu határába eső pusztákon is. Ez utóbbiak határain egyes földesurak már szörványosan majorokat állítanak fel, amelyek eleinte inkább jószágtartó helyek, és csak lassankint kezdenek, főleg a következő század folyamán, a szántóföldi művelés központjaivá válni. Még kevesebb sikerrel jártak a közbiztonság megromlásában — legalábbis a hatóságok hite szerint — oly nagy szerepet játszó pásztoréletforma megrendszabályozására hozott intézkedések. Mivel ezek a gazdálkodás módjának megváltoztatására eleve nem is törekedhettek, kénytelenek voltak megalkudni a helyzettel és a legégetőbb bajokon igyekeztek segíteni. Az intézkedések és az intézkedésekkel kapcsolatos jelentések igen részletesen megvilágítják a közel két évszázadig fennállott gazdálkodási módot és életformát.

II.

Szabolcs vármegye első statútumai a pásztorokkal kapcsolatban a XVIII. század első évtizedeiből valók. Már 1730-ban rendelkezést hozott a megye, amellyel általánosan eltiltotta a marhapásztorokat a lótarastól.¹⁰ Ezt a statútumot két év múlva kénytelen volt megújítani, sőt ki is bővítette azzal, hogy a szolgabírák a lovakat elkobozhatják, és a pásztoroknál rejtőzködő csavargókat tartoznak elfogni.¹¹ A következő évben pedig — miután megállapították, hogy legtöbb lopásnak a gulyások, csikósok, kondások és hasonszőrű emberek az okai — elrendelték, hogy szolgarendű emberek semmiféle barmot vásárokon kívül a pusztákon eladni, a vevők pedig megvásárolni ne merészeljenek. Ha valakinek bármiféle eladó jószága lenne, lakóhelyének bírása, vagy esküdt emberei tudtával adja el. Akik ellenkező módon járnak el, mind a vevő, mind az eladó elfogattassék.¹² Igen valószínű, hogy mind a két statútum végrehajthatatlan maradt, mert 1751-ben újra megállapították, hogy a vár-

⁹ A mezei szállások rendezésére indított országos akcióval részletesen foglalkozik *Szabó István*: Agrártörténeti tanulmányok. Bp. 1960. 139–206. A Szabolcs megyei állapotokra Nyíregyháza Áll. Lvt. Prot. pol. 25. fol. 307. no. 29. 1780, fol. 351. no. 13. 1780., Fasc. 18. no. 338. 1780., Fasc. 18. no. 72. 1782.

¹⁰ Az intézkedés indokát az irat nem árulja el, csupán annyit mond, hogy a megye rendeletére a pásztoroktól elvett lovakat most ez alkalommal még visszaadják, de ezután, ha a gulyásoknál lovat találhatnak, a szolgabírák minden ellenszolgáltatás nélkül elvehetik. Uo. Fasc. 39. no. 140. 1730.

¹¹ Uo. Prot. pol. 19. fol. 358. 1732.

¹² Uo. Prot. pol. 19. fol. 404. 1733.

megye katonái számos, útlevel nélküli kóborlót fogdostak össze, a mezei pásztorok pedig saját jószágaik színe alatt gazdáiktól lopott marhákat adnak-vesznek. A pásztoroktól való állatvásárlás ezért még abban az esetben is tilalmas, ha az a falusiak jelenlétében áldomásivással egybekötve történik.¹³

A pásztorok lótartásának eltiltásával kapcsolatos rendelkezésnek 1752-ben és 1753-ban rendszeres cirkálásokkal akartak érvényt szerezni. 1752 augusztusában a vármegye cirkáló katonái a balmazújvárosi Hort pusztáról több debreceni gazda sőregulyájától elvitték a lovakat, a csegei Margitáról a gulyásnál levő szekeres nyerges lovat nyeregszerszámostól, a nyergen levő pányvaskötéllal együtt elkobozták. A következő év nyarán, hasonló portyázás során, a gulyások talyigáját felhányták, élelmüket, az ott talált nyergeket és bilyogvasakat, továbbá a lovakat összeszedték.¹⁴

A lovak elkobzásával érintett pásztorok és gazdák a megye alispánjához beküldött panaszukban előadták, hogy a vármegye rendelkezését lehetetlen megtartani, mert a szilaj gulyákat a pásztorok ló nélkül meg nem őrizhetik.¹⁵ A leginkább érdekelt debreceni gazdák és pásztorok panaszára a város átírt Szabolcs megye alispánjának. A magistrátus levelében előadta, hogy a megye katonáinak bizonyosan csak olyan utasításuk volt, hogy a gulyákon és méneseken lézengő gyanús embereket fogdossák össze, de arra aligha volt parancsuk, hogy a pásztoroktól az élelmet is elvegyék. Azt tudják, hogy a vármegye nem akarja megengedni a pásztoroknak a lótartást, azonban ebben

¹³ Uo. Prot. pol. 21. fol. 206. 1751.

¹⁴ Uo. Fasc. 54. no. 258. 1753. A panaszokból kiderül, hogy a gulyákon a lovak a gulyagazdáké, s nem a pásztoroké voltak. Azért tartották ott, hogy a pásztoroknak élelmet hordjanak rajtuk, a dögbőrt és faggyút pedig hazahordják. Máskor „gulyás gazda szolgálja vitte a szállásról a lovat oda, hogy a gazda a szállására menjen rajta takarmánya nézésére”. A margitai pusztáról elvitt ló sem a gulyásé volt, hanem a vásárra járó gazda lova, aki éppen akkor „a szentpéteri vásárra szándékozván, ugyanakkor az árendás sz. margitai földünkön legelő gulyák között az általa megáruztatott marhák kiszagatása körül foglalatostokdván” vitte magával a hátsulóvát. A lovon *varrott sügyellős farmatringos nyeregszerszám volt, pásztori kantárrjával és pokrócával*. Az egyik debreceni gulyástól nemcsak a lovát vitte el, hanem „egy Újtestamentumát és több közönséges könyvét is elvették”.

¹⁵ Bossányi Ferenc nádudvari földesúr szerint „Viczé Ispány Úr böltsen tudgya, hogy az ilyen vad és gyakran megszaladni szokott gulyabeli marhának öszvekerítését a pásztor hanemha lovon, gyalog soha sem győzi . . .”; Csanádi Sámuel hajdúkerületi főkapitány írja: „A gulyásoknak és egyéb mezei pásztoroknak lovakat magok számára tartani tilalmas volna, de mivel ezek nem a sőrések lovai, hanem tulajdon magunkéi, nem is avégre adattattak oda, hogy idestova széjjel merjenek járnai, hanem csupán azért részszerint, hogy a magam sőremarhái között *húsz szilaj túllok lévén, kik soha kézben nem voltak, csak egy madárnak köztök való felreppenésétől is könnyen megriadván és megszaladván, hanemha lovat tartának, különben kár nélkül meg nem őrizhetik*, részszerint, hogy eleségben, sóban és egyébképpen is megfogytatkozván magoknak a sőréseknek segéccségre lehessen.”

Rhédey Julianna levele szerint: „Pünkösöd csonka hetében fíjam kevés jószágimnak megtekintésére kimenvén, midőn gulyámat szemlélte volna, gulyám megszaladván, pásztorjaim gyalog meg nem téríthetvén, fíjam szemeláttára *valami háromszáz darab marhám Siskovits Úr gulyájára szaladott, melyet is gyalog az nagy vadságok miatt gulyásom Siskovits Úr marhája között ki nem szaggattathatván, a gulyásom az Eötlsetől kénytelenítetett szekeres lovai között egy fakó nyerges lovat kérni, a ló pedig ugyan megvesztegetdvén, addig míg Eöttse visszaérkezvén, ménesemre bocsátotta . . .* Minthogy magam is látom és tudom, hogy jószágomat a nagy vadságnak miatta ló nélkül a gulyásom nem őrizheti, (hogy nékem is, néki is kára ne legyen) ménesemből egy Bélyeges gyermeklova rendeltem alá oly végre, hogy midőn a marhám megszalad, akkor a Ménespásztor fogja meg alá, hogy elszaladott marháimat rajta vissza kerítse, az után pedig bocsássa el.” Uo. Fasc. 54. no. 258. 1753.

semmi rációt nem látnak. A ló tartás eltiltásának legfeljebb az lehet az oka, hogy a megye véleménye szerint ló nélkül a pásztorok jobban akadályozva volnának a lopásban. Ez azonban aligha alkalmas mód a tolvajkodás megakadályozására. „Efelől ezer módot találnak benne, ha arra adgyák magokat, mert ha magoknak nem leszen is lovok, lesz az orgazdáknak, kepeczeknek és egyéb afféle embereknek, akik a gulyákat róják és ha akarják, ló nélkül is elhajthatják a marhát.” Ha a pásztorokat eltiltják a ló tartástól, inkább a gazdák szenvednek kárt. „A gulyákat gyalog embernek semmiképp sem lehet megőrizni, mert ha a marha megszalad, minthogy az igen gyakran megesisik, azt lehetetlen gyalog embernek megtartóztatni, hogy széjjel ne szaladgyon. Ha pedig egyszer széjjelszóródik, annál inkább nem lehet öszve keresni, akkor aztán bezzeg lophat, akinek tettzik, és a pásztor számot ad azzal, hogy a marha széjjel szaladt, hová lett nem tudgya, mert gyalog nem győzte kergetni, mint már most is megesett, sőt az alatt a szín alatt maga is annyit lophat, amennyit akar. Ha maga nem lopja is, a gonosz ember szeme láttára elcsavarinthatja előle a marhát, mert gyalog nem resistálhat neki, az mint ez nem régiben, hogy a lovakat elszedték, harmad vagy negyed nappal meg is történt.”¹⁶

Az ügy az év folyamán tovább gyűrűzött. A vármegye visszaírt Debrecennek, hogy régi statútumától el nem állhat, „mivel sok gulyás egész éjtzaka, de mint az experientia mutatja, egész héten is a gulyája mellett nem lévén, idestova lóháton tolvajkodik, úgy hogy ha éjtzaka két-három ló elvesz, vagy marha, virradtig más nemes vármegye közepén vagy túlsó szélén kézről kézre adván lovok által, a tolvajoknál állapotik meg”. A debreceni gulyások a városi tanácshoz adott panaszukban egyenesen kijelentették, hogy a vármegye katonái úgy bántak velük „mintha mi valami helytelen vagy tolvaj emberek volnánk, holott mi nagyobb részén itt való lakos adófizető emberek vagyunk”, és amennyiben a lovakat vissza nem kapják, a pásztorsággal felhagynak, a jószágokat a gazdáknak kézbe adják.¹⁷

Debrecen a gulyások panaszát és a megye katonáinak eljárását a budai helytartótanácshoz is feljelentette. Az ide küldött felterjesztés is elismeri, hogy a pásztorok között vannak tolvajok, de a lopásokban nem mindig ők a ludasok, mert más rendű emberek is járnak lovon lopni. A pásztorok nagy része adófizető polgár, és ha nekik nem is lenne lovuk, a marhakereskedés ürügyén gulyákat látogatóknak van, különben is a pásztorok ló nélkül is megtalálják a marhaelhajtás módját. A gulyásoknak a ló tartásra szükségük van, „mert ezen a tájékon a lovak és szarvasmarhák éjjel és nappal, télen és nyáron a legelőkön járnak, ezért annyira vadak, hogy a legkisebb zajtól, az égzengéstől, vagy bármilyen más oknál fogva megriadnak és széjjelszaladnak”. Ha a lovat elveszik tőlük, a kár megtérítésére nem lehet őket kötelezni, és a

¹⁶ Uo. Debrecen levele Szabolcs megyéhez. Fasc. 54. no. 258. 1753.

¹⁷ Az érdekelt 12 gulyás közül 10 debreceni adófizető volt, adójuk összesen 81 ft-ot tett ki; egy közülük Újvároson, egy másik pedig Egyeken adózott. Az elvett lovak és szerszámok értéke 531 ft volt. A tolvajok mihelyt észrevették, hogy a gulyásoknak nincs lovuk, azonnal elkezdtek a gulyákat kerülgetni. „Szathmári Mihály gulyáját egy éjjel mindig zavarta, és amint észrevették Bojtárjának egy negyedfü üszőjét el is hajtott Nagy Jánosét, egy tehenjét elhajtván másnap a nádudvari földről jött vissza a kis borjára. Nagy Ferencét is edgyet ugyan a nádudvari földről szalasztották vissza. Uo. Fasc. 55. no. 23. 1754.

város polgárai kárára elhagyják a szolgálatot. A lopások meggátlására inkább általános érvényű rendszabályt kellene találni.¹⁸

Debrecen panaszára a helytartótanács felszólította Szabolcs vármegyét jelentéstételre. A megye jelentette, hogy a lovakat ugyan most az egyszer még visszaadta, azonban a gulyások nyergeslő tartástól való eltiltását a lopások megakadályozására a legalkalmasabb eszköznek találja, és a statútumot továbbra is fenntartja.¹⁹ A vármegye rendelkezései a következő évtizedekben többé-kevésbé érvényben is maradtak, sőt 1764-ben kiegészítették azzal, hogy minden földesúr a pusztákon tartott nyájai mellett levő pásztorait alkalmazásuk minőségét feltüntető bizonyáglevelekkel lássa el, amelyeket azok mindig maguknál tartani kötelesek.²⁰

A rendelkezések azonban aligha járhattak nagy sikerrel, mert 1775-ben ismét kénytelen volt a megye a kérdéssel foglalkozni. A részletes és 22 pontba foglalt statútum részben megismételte a több évtized óta fennállott szabályozásokat, részben kibővítette a csárdák, a mezei szállások, a mészárosok marhavágásának ellenőrzésével is. Az ellenőrzés végrehajtására a megye nyugati részén levő legelőkkal és a déli, erdőségekkel szomszédos falvakban, összesen 12 helyen, csendbiztosokat bíztak meg.²¹ Ez a statútum nagyjából már mindazt tartalmazza, amit két évtized múltán a helytartótanács által kidolgozott országos rendelkezés általánosan kötelezővé tett.

A pásztorokra vonatkozóan elrendelte a megye, hogy minden számadónak gazdája hiteles conventiós levelet adjon, a számadók esztendősi bojtárokat fogadjanak, „olyanokat, kiknek bizonyos levelek legyen, hogy nem valami tsapongó személyek”. Az ilyen leveleket vagy a helységek bírái, vagy a földesúr, vagy a szolgabírák adják ki, és a számadók saját levelükbe írassák be a bojtárjaik neveit. A pásztorok tanyáján „semmiféle bojongó s idestova tsavargó betyároknak tsak egy óráig is mulatni szabad nem lészen”, mert ha valahol ilyeneket találnak, ezek is, a számadók is, vagy ha az utóbbiak éppen nem lennének a jószág mellett, az ott talált bojtárok is tömlöcbe kerülnek.

Ha a számadó, vagy valamelyik bojtár a gulya mellől elsökik, vagy meghal, a legközelebbi helységbeli bírának vagy csendbiztosnak be kell jelenteni. A gulyák, ménesek, juh- és sertésnyájak, vagy göbolyök mellett levő pásztorokat be kell jelenteni a legközelebbi helység bíránál vagy csendbiztosánál. Minden számadó köteles hetenként a gondviselése alatt levő jószágot felnézni, és ha kóborló marhát talál közte, a bírónak vagy csendbiztosnak bejelenteni. Ha az ilyen bitang marhának 15 nap alatt nem akad gazdája, be kell adni a falusi bíró vagy szolgabíró kezébe. Ha a bitang jószágot elhallgatnák, annak árán felül a tolvajságra szabott büntetést fogják kapni.

Mivel „a pásztorok tolvajul sok marhát meg szoktak ölni, és aztán innen amonnan szerzett bőrökkel, mintha a marha megdöglött volna, szoktak számolni”, ezután a dögöt csak a falusi esküdtek jelenlétében szabad megnyúzni, a húsát pedig el kell ásni. A gulyásoknak, juhásoknak és göbolyösöknek nyerges lovat tartani nem szabad.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo. Fasc. 55. no. 58. 1754. — Prot. pol. 21. fol. 293. 1754.

²⁰ Uo. Prot. pol. 23. fol. 41. 1764.

²¹ A statútum címe szerint a kóborlók és pásztorok szerfelett elharapódzott szabaddosságai és más hasonló szőrű emberek káros és botránys cselekedetei meggátlását célozta, és a szomszéd törvényhatóságokkal is közölték. Uo., Fasc. 18. no. 33. 1775.

„A külső kortsmákon leginkább a kortsmárosok a nagy orgazdák, de amellet sok és nevezetes embereket lappangtatnak,” ezért a kocsmárosoknak uruktól hiteles levelük legyen, amelyben a cselédek név szerint fel legyenek sorolva. A szolgálkat esztendőre fogadják, fogadásukkor a bírának vagy csendbiztosoknak bejelentésük. A kocsmárosok, pásztorok és másféle emberek ne merjenek pásztorról vagy másféle gyanús embertől lovat venni, vagy cserélni, csak esküdtek jelenlétében, „különb legkisebb gyanúság férvén hozzájok, terhes rabságba ejtik magokat”.

A kocsmárosok kötelesek a gyanús, kóborló és korhelykedő vendégeket a legközelebbi község bírójának bejelenteni. „A pásztoroknak is egyáltalában sem nappal, annyival inkább éjszakákon a kortsmákon korhelkedni, mint-hogy abból nem tsak tolvajságok, de gyilkosságok is szoktak származni, meg nem engedtetik, mivel nekik az a kötelességek, hogy a reájok bízott jószág mellett töltsék idejüket.” A csendbiztosok azért főleg éjszaka járjanak a kocsmák és pásztoranyák vizsgálására. Ha a pásztornak jószága elvész, csak nappal keresheti „mivel különben ilyen éjszakázó személyre ha reá találunk, rabbá tétetődik”.

„Vagynak még más helyek is, tudniillik a *pusztákon való szállások*, amelyek a tolvaj és kóborló embereknek nagy tanyájok szokott lenni”, azért a kintlakó szolgálkat gazdáik lássák el bizonyosglevelekkel. A csendbiztosok a pásztorokat hívassák be a helység házához felváltva két ízben, hogy minden pásztornak tudomására hozzák a rendelkezéseket. A comissariusok megfelelő lovas és fegyveres embereket tartsanak, s a pásztoranyákat, a szállásokat és külső kocsmákat minden héten szorgalmasan megvizsgálják. Külön fel kell jegyezniük a pásztorok nevét és a pásztoroknál bekövetkezett mindenféle változást. A statútumok végrehajtása a falusi bírának külön kötelessége legyen. A statútumokat a helység házában ki kell függeszteni. A mészárosoknak megtiltották az éjszakai marhavágást, és elrendelték, hogy a vágásnál legalább egy esküdt jelen legyen.

A statútumokat hasonló természetű intézkedések megtétele végett Bereg, Ung, Zemplén, Borsod, Heves, Bihar, Szatmár és Ugocea megyéknek, Debrecennek, a Hajdú- és Jász-kun területnek is megküldötték.

A következők években nagyjából hasonló intézkedéseket hozott a szomszédos Bihar vármegye is, amellyel az együttműködés amúgy is a legszorosabb volt.²² Biharban a pásztorok hasonló természetű és mértéke ugyanolyan rendészeti feladatokat vetett fel, mint Szabolcsban. 1790-ben Bihar vármegye átírt Szabolcsnak, „hogy kivált az érmelléki és sárréti processusaiban az Alföldről és a szomszéd vármegyékből telelés végett idehajtott marhák mellett levő pásztoroknak színe alatt rossz kóborló emberek és tolvajok, kivált a ligeteken felette megszorodtak”, ezért a járásbeli szolgabírák legalább minden héten kétszer járják végig a pusztákat és a passus nélkül kóborlókat fogdossák össze. Kérték, hogy Szabolcs megye is tegyen hasonló intézkedést.²³

A telelpásztorok regulálására Szabolcs megye 1790 végén ki is dolgozott egy rendszabást, amely szerint minden telelés végett, vagy telelő marháját látni idegen helyről jövő pásztor, vagy gazda passussal rendelkezék, különben visszaküldik lakóhelyére. A szolgabírák az itt telelő jószágok pásztorait, gazdájuk nevével és jószágaik számával együtt írják össze, és az összeírást

²² Uo. Gestions-protokoll. 1788. március 29. 1199. sz.

²³ Uo. Fasc. 5. no. 387. 1790. — Prot. pol. I. fol. 333. no. 2439. 1790.

a községek előjáróságaival közöljék. Ezek pedig kötelesek legyenek hetenként megvizsgálni, hogy a telelő szállásokon gyanús emberek és idegenek nem lappanganak-e. „Hasonló szemes czirkálódást tegyenek és tétessenek a szolgabírák urak a magunk megyénkbeli pusztákon, szállásokon és tanyákon levő barompásztorok és kint telelő cselédek körül is, hogy azok mellett is holmi kóborló és zsvány emberek meg ne vonhassák magokat.”²⁴

A szabályozást a megye 1791 februári közgyűlése elfogadta, és még ez év tavaszán az első alispán felvette a szomszéd megyékkel az érintkezést a gonosztevők közös üldözésére.²⁵ Ilyesféle közös akció főleg a Hortobágy meléki pusztákon már az előző évben is történt, mikor Debrecen jelentésére a város, Szabolcs és Borsód megye, s a Hajdú kerület együttesen cirkáltatták végig fogadott katonákkal a legelőket és pusztai szállásokat.²⁶ Ez év nyarán azonban néhány ilyen banda ismét összeverődött, s már nemcsak alattomban gyakorolták a lopást, „de nyilvánosságosan is és szemeláttára a pásztoroknak erőszakosan a marhákat elhajtják, a mátai nagy hídnál levő csapláros maga megirta, hogy a tolvajok egész bátorsággal öten-hatan öszveadván magokat lappanganak a csapszékje körül, de mivel sokan vadnak, nem mer nekik a legkisebbet sem szólani.”²⁷

Szeptemberben a megye közgyűlése felhívta a főispánt és alispánt, hogy korábban a megyei ügyész által beadott javaslatra részletes elaborátumot készítsen el. Együttal elrendelték azt is, hogy a szolgabírák írják össze, ebben az esztendőben a megye négy járásában mennyi jószágot loptak el.²⁸ A jelentésből kiderült, hogy 1791-ben az egész megyében 168 lovat, 262 szarvasmarhát és 34 juhot hajtottak el a tolvajok. A lopások legnagyobb számmal természetesen a pusztai legelőkkel rendelkező falvakban fordultak elő.²⁹

A vármegyei ügyész jelentése szerint a megye börtöne főleg tolvajkodásért befogottakkal van tele, azért a legfőbb cél a lopások megakadályozása lenne. Ennek érdekében mindenféle adás-vevéssel foglalkozó kupecet személy-leírását tartalmazó passussal kell ellátni. A nagy kiterjedésű puszták ellenőrzésére a vármegye költségén fizetendő pusztagazdákat kellene tartani, akik a pásztorokat és a náluk lézengő csavargókat, s a pásztor szállásokat gyakorta bejárnák, az ott passus nélkül lappangókat összefogdosnák, és a jószágot csereberelőket, vagy hajtogatókat onnan kitiltanák. A jószágok adásvétele csak a falusi előjáróságok tudtával történhetne, az idegen helyre költözők pedig megfelelő passussal lennének ellátandók. A falusi előjáróságokat arra is rá kellene szorítani, hogy a jószággal kereskedők a pásztorokkal ne legyenek barátságos viszonyban, és a mészárosok idegenektől vagy pásztoroktól vett állatot titokban ne merjenek levágni. Ugyancsak szükséges lenne a zárt településektől távoleső csárdáknak a tulajdonos földesurak beleegyezésével való lerombolása, mivel „az ilyen csaplárosok a tolvajok támoga-

²⁴ Uo. Fasc. 6. no. 106. 1791. A javaslat kidolgozói Szathmáry Király József alispán, Jármay Pál és Elek László táblabírák voltak.

²⁵ Uo. Prot. pol. 1. fol. 348. no. 167; fol. 348. no. 171. 1791.

²⁶ „Debrecen városa jelenti, hogy az alföldi vidékeken a rossz gonosztevők zabolázására rendelkezések tétessenek.” Uo. Prot. pol. 1. fol. 199. no. 1123. 1791.

²⁷ Uo. Fasc. 7. no. 674. 1791.

²⁸ Az új szabályzat elkészítésével Szögyény Imre másodalispánt, Elek László táblabíró és a négy első szolgabíró bízta meg. Uo. Prot. pol. 1. fol. 466. no. 23, fol. 468. no. 32. 1791.

²⁹ Uo. Fasc. 8. no. 901. 1792.

tóinak bizonyultak, és az ilyen helyeken szokták a bandák az összejöveteleiket tartani”.

A megye másodalispánjának, Szathmáry Király Józsefnek — aki maga is nagy szilajgulya-tartó birtokos volt — az volt a véleménye, hogy a passus mellett való jószág-adásvételt a szomszéd törvényhatóságokkal egyidejűleg kell elrendelni. A mezei szállások és pásztoranyak fokozottabb ellenőrzésére Pest és Heves vármegyék példájára minden faluban ármásokat — fegyveres jobbágyokat — kell felállítani, akik mindenféle jobbágyszolgáltatástól mentesek lennének. A vármegye katonáinak számát 29-ről 40-re, és fizetésüket legalább évi 50 Rhfrt-ra kell felemelni. A csaplárosok és pásztorok jószág adás-vevését a legszigorúbban megtiltaná, de a csárdák elpusztítását azért ellenzi, mert azok a pusztaságokban az utasoknak szállást, a nyári hőségben végzett mezei munkák idején a mezőn dolgozóknak enyhülést nyújtanak, bár ő sem tagadja, hogy a gonosztevők leginkább itt találnak menedéket.

Az 1792. április 16-án és következő napokon Kállóban tartott közgyűlésen a küldöttség bemutatta a 6 pontba foglalt részletes tervezetet. Az első pont szerint hitelt érdemlő — községi előjáróságok vagy földesurak tisztjei által kiállított — passus nélkül, vásárokon kívül jószágot adni-venni nem szabad. De az adásvétel még a vásárokon is csak a kirendelt hites személyek jelenlétében történhetik. A rendelkezést áthágó parasztokat tömlöcbe kell zárni, a nemeseket pedig a megyei törvényszék elé idézni. A marhakereskedők minden vételt és eladást a vásár helyén kötelesek útlevelükbe bevezettetni, a mészárosok a levágásra vett jószágot csak nyilvános mészárszékben vághatják le.

A második pont elrendeli, hogy „semmiféle pásztorról, vagy hasonló állapotú embertől sem a pusztákon, sem a falvakon, még kevésbé titkos helyeken megbízható személyek, vagy falusi bírák tudta nélkül jószágot sem venni, sem nekik eladni, sem velük cserélni nem szabad”. „A pásztoroknak kegyetlen büntetés alatt tilalmas útonjáróktól állatokat őrzésre átvenni azért, hogy kipihenjék magukat”, hogy ezáltal is kényszeríttessenek a vevők a vett jószágot lakóhelyükre hajtani, és ott a vételt igazolni.

A harmadik és negyedik pont intézkedik, hogy minden falu bírása mindazokat, akikre gyanú esne, szorítsa rá jószágaik tulajdonjogának igazolására, a megye által állított huszárok hadnagyának és káplárjának a gyanús emberekről jelentést tegyenek. Különösen a szállásokon (in tuguriis ac mansionibus vulgo szállások dictis) tartózkodók, a pásztorok és társaik gyakori ellenőrzését tartásuk szoros feladatuknak, és az itt útlevel nélkül talált kóborlókat fogassák össze. A cirkálás végrehajtására a megye 12 fegyveres katonát fogad, akik közül 6—6 havonként felváltva a hadnagy és a káplár vezetése alatt legalább 15 napon köteles szolgálatot teljesíteni.

Amint az ötödik pont elárulja „a nagykiterjedésű pusztákon és a falvaktól távolesó helyeken épült csárdák és szállások (tuguria vulgo szállások) szolgálnak a gonosz és ártalmas emberek menedékhelyéül”, viszont a csárdák lerombolása nemcsak a földesurak jogait sértené, hanem az utasok és a mezőkön dolgozók kárára is lenne, a szállások megszüntetése pedig a megye terjedelmes pusztáin a földművelés és állattenyésztés előrehaladását gátolná, ezért mind a szállások, mind a csárdák fenntartását megengedik. Elrendelik ellenben, hogy az utaktól távolesó csárdákat az utak mellé kell áttelepíteni, hogy valóságos vendégfogadók legyenek, a szállásokon pedig a tényleges szolgákat és pásztorokat, s azok bojtárjait havonként legalább kétszer az

illető falvak előjárói az erre rendelt megbízható emberekkel ellenőriztessék, s az ott lappangó gyanús embereket fogassák el. Azok a csárdák, amelyek egy év leforgása alatt az utak mellett nem épülnek fel újból, lerombolandók.

A hatodik pont különösen kiemeli, hogy a közbiztonság romlása és a lopások megszorodása következtében a földművelés és az állattenyésztés óriási károkat szenvedett, ezért a legközelebbi országgyűlésre menő követnek az ügy egész országra kiterjedő rendezése céljából teendő javaslatokra utasítást adott.³⁰

A szomszéd törvényhatóságok részére hasonló intézkedések megtételére elküldött javaslattal kapcsolatban Szabolcs megye kijelentette, hogy az utasok és az adásvétel igazolására szolgáló passusokat azon év november elejétől mindenkitől meg fogja követelni.³¹

Ezzel a rendszabállyal egyidejűleg ismét felelevenítették a gulyások lótartásának eltiltására négy évtizeddel előbb hozott határozatot, és éppen úgy, mint az 50-es években, a csendlegények a nyár folyamán a pusztákat több ízben végigportyázták, hogy a gulyástanyákon található nyergeslovakat és a csárdákon lappangó gyanús személyeket összeszedjék. A csendbiztosok jelentéseiből kiderült, hogy a gulyások lótartása most is általános volt, éppen úgy, mint a korábbi évtizedekben.³²

³⁰ Uo. Fasc. 8. no. 309. 1792. Prot. pol. 2. fol. 48. no. 20.

³¹ „A tolvajoknak sokasága az egész országban, de főképpen ezen a Tiszamellyék környékeken annyira megszorodott, hogy a szomszéd a szomszédgyától nem bátor, amit keserves véres verítékével keres életében a lakos, azt egy ragadozó tolvaj egy éjszaka elemészti és csaknem társaságot állítottak, mitsoda fortélyokkal folytassák tolvajságokat.” Uo. Fasc. 8. no. 309. 1792.

³² Prot. pol. 2. fol. 109. no. 48. 1792. jul. 18. A pandúrok káplárja jelentése szerint július 2-án tett cirkálás során a csárdákon és a pusztákon 6 gyanús embert fogtak el, a debreceni, csegei, ároktői gulyákon és méneseken 8 nyerges lovat szedtek össze, részben nyergestől és pányvástól, részben nyeregszerszám nélkül. A lovak elvétele azonban nem ment baj nélkül, mert például Cserepesen „Szólke Istvántól egy lovat a csapszéken elvévén, de ugyan tőlünk visszavévén, úgy esett, hogyha a visszaadásban nem engedelmkedtünk volna, életünket elveszíteni kénytelenítettünk volna”. Néhány héttel később a portyázók hadnagya újabb lovakat szedett össze, ezek közül a meggyesi csárda istállójában talált lovat minden valószínűség szerint lopott volt. „Az istállóban találtam egy kisdéd, fekete *daruláb bélyegű* lovat. A csaplárnétól megkérdezvén, hogy mitsoda ló volna az magánosan az istállóban, azt mondotta, az nekünk a saját jószágunk, magánosan pedig azért van az istállóban, hogy az uram a többit a szekérbe fogván, Csegére ment. De midőn tovább is szorítottam, megvallotta, hogy már vagy tőröm, vagy tagadom, ez nem a miénk, egy debreczeni lókupecz, Szakmáry István, ki is több lovakat vitt ezen vásárra, ezt úgy mint megszabált lovat itt hadta, meg is alkudta az uram, hogyha megépül, visszajövetelével debreczeni Szakmáry Istvánnak 39 Vírt-okat fog érte adni, ha pedig megdöglik, meghadta, hogy nyúzzák meg, megelégszik a bőrvél is.” A lovat behozták Kállóba, de visszafelé jövet Aradványon „a csapszékben megállapodván, az ott levő csász ráesmért, hogy ez előtt két héttel éppen a csapszék előtt egy *zsványforma ember befordított bundában* ezen lovon itt megfordulván, kérdeztem tőle, hogy honnét jönné, azt mondotta, hogy Beregszászból, továbbá kényszeríttem arra is, hogy szállana le a lóról, de nem akart leszállani, csak lóhátról kenyerezett”.

A gyakori ellenőrzések miatt a gulyások minden módon meg akarták akadályozni a lovak elvitelét. „Berzéki István, Debreczen város gulyásának a lovát a tanya mellett találtuk, és hogy minket észrevett, lóra ülven, előttünk megszaladt, de utolértük, és minden szerszámostul elhoztuk a lovát, melyet már a tanya mellől harmadízben hoztunk el.”

„Gesztzi Miklósnak és Molnár Jánosnak a gulya mellett nem találtván a lovát, vettük utunkat a füredi határ felé. Tek. Jósa Gábor úr ménese között megtaláltuk, és a számadótól kérdeztük, hogy kié lehetének ezek a sok nyerges lovak, azt felelte, én nem tudom, nem is láttam, hanem az éjszaka hozta ide Gesztzi, vagy Molnár.” Uo. Prot. pol. 2. fol. 109. no. 48. 1792., Fasc. 8. no. 1167. 1792., Fasc. 8. no. 1192., Fasc. 8. no. 1258. 1792.

A lovak elkobzása miatt először csak az érdekelt pásztorok próbálták panaszkodni. A csegei, egyeki, ároktói és debreceni puszták pásztorai „ese-dező levelére” egy alkalommal a lovakat visszaadták, arra hivatkozva, hogy az új határozat még nem válhatott köztudomásúvá, de a tilalmat ismét megújították.³³ A debreceni gulyások panasza a gulyatartó gazdák és a város magistrátusa révén azonban nemcsak a vármegyét, hanem a helytartótanácsot is foglalkoztatta. A gulyatartó gazdák arra hivatkozva, hogy a pusztai legelőknél a várostól való távolsága, a jószágok szilaj volta és a tolvajok által gyakorolt füstöléssel való megriasztása miatt a gulyások a marhát ló nélkül meg nem őrizhetik, és ha lovat nem lesz nekik szabad tartani, nem kapnak majd pásztor. A városi tanács a gazdák érvelését majdnem szóról szóra átvette és továbbította részben a vármegyéhez, részben a nádor útján a helytartótanácsához. A helytartótanács a kérelmet el is fogadta, és utasította a vármegyét, hogy a számadóknak engedje meg a ló tartást.³⁴

³³ Uo. Prot. pol. 2. fol. 129. no. 60. 1792. aug. 16., Fasc. 8. no. 886. 1792. Az egyeki előjárók nemcsak azt kérték, hogy az elvett lovakat adják vissza, hanem azt is, hogy a tolvajok kártétele megakadályozása végett és a marhák keresésére minden gulyánál egy-egy lovat tarthassanak.

³⁴ A debreceni marhatartó gazdák 1792. aug. 11-én a debreceni tanácshoz beadott kérvényükben elmondották, hogy az elvett lovakat a pásztorok a város közbenjárására visszakapták ugyan, de a vármegye a ló tartás tilalmát továbbra is fenn akarja tartani. Ezért a gulyások kijelentik, hogy nem akarnak tovább szolgálni, és kérik, a tanács lépjen közbe, hogy a pásztoroknak a hátslós tartás tovább is engedjék meg. A gazdák beadványa plasztikus hűséggel öröközte meg Debrecen gazdálkodásának módját a XVIII. század végén.

„1-o. Minthogy ez népes város és itten *nem annyira a kereskedés s manufactura, mint a marhatartás és azzal járó szántás-vetés és kaszdlítás* (minthogy itten folyóvíz nincs) végzi és szennyedi az adónak és más publicumnak terhét. Itt a legelőmező, hol tudniillik a tehéncsordák, fejősjuhok, jármos ökrök, és szekeres lovak járások van, természet szerint nagyobb tágasságot kíván, mint másutt. Továbbá az ilyen legelőmező után vagynak a szántóföldek, amelyeknek a szántóvető embereknek számához képest jól ki kelletik terjedni, azért innét vagyon, hogy

2-o. A gulyák és ménesek túl lévén ezeken, messze esnek a várostól, és ami a legnagyobb tekintet érdemel, csupán csak azon részén vagynak ezen marhák a nemes város pusztáin, úgy mint napnyugat felé, mivel más oldalakon nem is lehetne a gulyákat tartani, mert más uraságok és helységek határa közel van, annyira, hogy a gulyák, ménesek, nyájjuhok és s.v. nyájsertések más oldalra tételtetnének, éppen nem férnének meg a nemes városnak azon keskeny határain. Innét vagyon tehát, hogy itten az illetén marhák távolabb esnek a várostól, mint más apróbb helyeken. Erre való nézve

3-o. Minthogy mi is gazda emberek lóháton menvén, sem szemlélhetjük meg marháinkat oly hamar, mint kisebb helységekből gyalog, örömöstebb oly számadó pásztorokat szándékoztunk fogadni, akiknek itten nemcsak házok, hanem szántóföldjük is legyen, akik többire civisek is, s mint más polgárok, quartírost tartanak és más egyéb közönséges terhet viselnek. Azért közönséges akarathól jobbnak esmértük, hogy magabíró emberek legyenek a számadóink, akiken megvehessük, ha a bojtárok gondviseletlensége által is kárt vallunk. És így

4-o. Mivel a számadók gazdaemberek, azok maga oeconomiája folytatása végett is szántó és szekeres lovakat tartanak, és tartani kénytelenek, és mikor ily messziről a gulyához indulnak, magok lovain mennek el.

5-o. Hol egy, hol más gazdának környül állása megkívánja, hogy vagy innét a marháját a gulyára hajtassa, vagy onnét haza, példának okáért; elvesz a fejőstehen fia, vagy borját elrúgja, vagy nem jó fejős, ilyen és más több ehhez hasonló okokra nézve ki kell a marhát hajtani. Ezeket pedig annyira hátslós nélkül nem lehet elvégezni.

6-o. Néha-néha megesisik, hogy a marhákat elfüstölik, vagy azok bogarzás miatt, vagy más okból is négy-öt-hat mér földnyire elfutnak, és szaladnak, szükséges akkor azok előállítására a hátslós.

7-o. A tolvajság annyira eláradt, hogy a tolvajok már nemcsak éjjel, de fényes nappal is kiugratják a nyájból a marhát, mégpedig lóháton járó tolvajok, ezek kergeté-

A pásztorok regulálására indított helyi akció 1792-ben azonban már beletorkollott az országos rendezés előkészítésébe, és ebben a rendezésben több hasonló helyzetben levő törvényhatóság mellett Szabolcs megyének is jelentős része volt.³⁵ Ugyanis július 17-én a helytartótanács kiadott egy rendeletet, amely az országos rendezés előfutárjának tekinthető. A körrendelet utasítja a megyéket, hogy ilyen tárgyú statútumaikat küldjék fel hozzá. A vármegye közgyűlése szeptember 4-én és november 11-én tárgyalta a korábbi, Debrecen panaszára adott leiratot és a július 17-i rendelkezést. A gulyások lótartására vonatkozó korábbi statútumokat — ami a debreceniek legfőbb sérelme volt — úgy módosították, hogy a várostól távoleső pusztákon minden gulyánál megengedik egy hátszló tartását, a debreceni pásztoroké a város, a magános vagy földesúri pásztorok lovai pedig a gazda vagy a földesúr bilyogjával legyenek megjegyezve. Az ilyen lovakat a gulyásoknak sem eladni, sem elcserélni nem szabad, a lóról való passust köteles a pásztor mindig magánál hordani.³⁶

sével nemcsak a pásztorok, de mi is szükségesnek ítéljük és tartjuk a hátszlókat, hogy tavalay is, az idén is ily történetek miatt károkat szenvedtenek pásztoraink.

Minthogy pedig számadó pásztorokat nem tarthatunk, hacsak hátszlókat nem engedtetik, mi pedig tetemes adót fizetünk a marháinktól is, és több közönséges terhet viselünk, alázatosan esedezünk annak végbenvitelére, hogy számadó pásztoraink (ide nem értvén a bojtarokat, akik hogy lovat tartsanak magoknak, magunk sem akarjuk) hátszlóvaik el ne vétessenek." Uo. Fasc. 8. no. 1385. 1792., Fasc. 8. no. 1257. 1792.

³⁵ Az országos akció elindítására Arad megye felterjesztése szolgált okul, amely előadta, hogy a megye erdős részein felfegyverzett és szervezett rablóbandák garázdálkodásai következtében — akik fényes nappal csoportosan szekereken járva még a sűrűn lakott mezővárosokat is megtámadják, a szarvasmarhákat és lovakat a csordákról, udvarokból és istállókból is elhajtják, az ellenálló földesurakat vagy tiszteket válogatott kínzásoknak vetik alá — a közbiztonság teljesen megingott. A megye néhány rablást is felsorolt, amelyeket fényes nappal Butyinban és Világoson követtek el. A megyei hatóság, a csekély fegyveres őrség miatt képtelen a bajjal megküzdni, és félt, hogy alkalomadtán magát Aradot is elfoglalják, ahol a megye pénztárát és mintegy 200 rabot tartó börtönt csak 24 fegyveres hajdú őrzi. A helytartótanács 1792. július 17-én tartott ülésében tárgyalta az Arad megyei felterjesztést, és elhatározta, hogy az összes törvényhatóságokat utasítja, az útonjáróktól az útlevelet követeljék meg, az útlevel nélküli csavargókat fogassák el; kötelesek ügyelni, hogy mindenki tisztességes úton keresse kenyerét; a pusztákon egyik pásztorszállásról a másikra csavargókat gyakori és váratlan rajtaütésekkel össze kell fogdosztatni; elrendelték a réveken átkelők szigorú ellenőrzését; a városokon és a falvakon senki az előljárásság tudta nélkül házába idegent be ne fogadjon, s végül megtiltották a parasztoknak a puskapor és golyó eladását. A katonai főparancsnokságot felkérték, hogy a vármegyei hatóságok kérésére szükség esetén adjanak katonai erősítést részben őrségre, részben a rablók üldözésére, sőt a görögkeleti metropolitát, hogy papjai révén támogassa a polgári hatóságokat a rablók leleplezésében; az erdélyi kormányzéknek átírtak, hogy a határszéli megyékkel indítsanak közös akciót a rablóbandák megfékezésére, különösen Krassó megyében, az alispánokat pedig felhatalmazták, hogy a feljelentők részére a házipénztárból 50 Rhfrt-ot fizethessenek ki jutalmul.

Ugyanezen az ülésen javasolták azt is, hogy az elharapódzott baj meggátolására szükséges intézkedéseket vagy saját hatáskörben, vagy egy más, regnicolaris deputatio, vagy ami még jobbnak látszik, a leginkább érintett megyék küldötteiből Pesten valamelyik főispán elnöklelte alatt e célra életrehívott bizottság adná ki, addig, míg az országgyűlés állandó jellegű szabályozást nem alkot. O. L. Helytartótanács Publ. pol. 5—60. 1792.; Nyíregyháza Áll. lvt. Fasc. 8. no. 1243. 1792.; Szabolcs megye alispánja behívására a nádor rendelete 1792. szept. 28-án kelt. O. L. Helytartótanács. Publ. pol. no. 19—84. 1792.; Nyíregyháza Áll. lvt. Fasc. 8. no. 1303. 1792. Prot. pol. oec. fol. 191. no. 88. 1792.

³⁶ Uo. Prot. pol. oec. fol. 183. no. 2. 1792., Fasc. 8. no. 1243. 1792., Prot. pol. oec. fol. 185. no. 24—25. 1792.

A kérdés rendezésének sokágú voltára, a sokféle érdek összeütközésére, s ennek következtében a baj gyökerében való orvoslásának nehézségére igen jól rávilágít az elsősorban érdekelt Debrecen javaslata, amelyet a helytartótanácsnak, és egyidejűleg a vármegye alispánjának is megküldött.

A város a javaslat szerint e tárgyban tett ugyan már intézkedéseket, de csak saját hatáskörében végrehajthatókat; a baj orvoslására szükségesnek tartja a szomszédos törvényhatóságok együttes eljárását, sőt az ország rendjeinek határozatát is. Debrecen véleménye szerint a lopások elhatalmasodásának legfőbb oka az, hogy a lopott jószágot könnyen lehet adni-venni.

A legelső teendő az útonjárók útlevéllel való ellátása. „Mert most igen nagy könnyebbségére és rossz szándékjokban igen nagy segítsége a tolvajoknak és úgynevezett siványoknak, hogy fel s alá, arra és addig kóborolhatnak passus nélkül, míg alkalmatosságot kapván, szándékjokat véghez viszik.” Az útlevélben a tulajdonosnak nemcsak személyleírását, de még a viselt ruháját is fel kell tüntetni.

Útlevelet csak a hatóság előtt ismeretes személynek legyen szabad kiadni; ha a passus kiállítója a kérő személyét nem ismeri, két hites ember igazolása után állíthatja ki számára az útlevelet. A vámosok, révészek köteleztessenek, hogy minden, előttük ismeretlen embert szólítsanak fel igazolásra. Akik ezt elmulasztanak, főleg ha lopott marhákat is szállítanak, vagy engednek át, a vámosokból vagy révészekből mozdíttassanak el, „és a környülállásokhoz képest kemény testi, vagy pénzbeli büntetések is lenne”.

A helységbeli bírák minden átutazó, vagy ott megállapodó ismeretlentől kérjék el az útlevelet; aki magát igazolni nem tudja, azt fogassák el. A vásáros helyeken a vásárra felügyeletet tartók legyenek erre kötelezve. Városokon, falukon, de még szállásokon és majorokban se fogadjon senki ismeretlen és passus nélkül járó embert se szállóképpen, se napszámosnak, még kevésbé cselédnek. Ez utóbbiaknak még a korábbi gazdájuktól is legyen bizonyítványuk jó magukviselkedésükről.

A vásárookra eladó jószágot csak passussal lehessen felhajtani, amelyben a marhának neme, bélyegje, különös ismertető jele is fel legyen tüntetve. Mindenféle adásvételhez, vásárokon, vagy azokon kívül hiteles és megbízható tanúnak kell hívni „akik nemcsak azért legyenek ott, hogy áldomást igyanak, hanem mind az eladó félnek a marhákról való passusát, vagy bizonyáglevelét, mind a marhákat és azoknak jegyeit megvizsgálják”.

„Pusztán, úton, helységek kivül levő vendégfogadóknak, csárdákon, szállásokon és az úgynevezett tanyákon marhát vásárolni szabad ne lenne.” Az ilyen helyen vásárolt jószágot el kell kobozni, és még ha az eljárás során be is bizonyosodna, hogy a vett jószág az eladó jogos és igaz úton szerzett állata, a vevő „mint aki gyanús helyen, gyanús jószágot vett, mint orgazda” büntettetnék.

„Azt pedig, hogy valaki a maga majorjában, pusztán levő szállásán, vagy tanyáján, gulyán, ménesen vagy nyájon legelő marháját ott helybe el ne adhassa, egyáltalában megtiltani nem lehet”, azonban egyedül csak a szállás urának vagy árendátorának marháját, s „csak a gazda, vagy a gazda képében levő esméretes hiteles emberének és két hitelt érdemlő tanúnak jelenlétében lehetne eladni”.

„A mészárosoknak, hentéseknek és kupeczeknek, midőn ide a vásárookra marhát, lovat, vagy sertést hajtának, azoknak eleibe kimenni, s az útban, vagy az úton levő csárdákon vásárolni, sem pedig a lókupeczeknek a ménese-

ken, vagy pedig pusztákon levő csapszékek körül magok között vásárt ütni, vagy másoktól is ott vásárolni tilalmas lesz”.

„A gulyán, csordán, sőrén, ménesen, nyájon pedig a gulyástól, csordástól, sőréstől, csikóstól, nyájpásztortól, annyival inkább bojtártól, marhát venni” csak akkor szabad, ha az eladó jószág gazdája, vagy annak megbízott embere is jelen van. A pásztor még a saját jószágát is csak két megbízható ember jelenlétében adhatja el.

„A gulya, csorda, sőre, ménes vagy akarmely nyáj, vagy fótos marha közzé tévelyedett bitang marhát” a pásztor köteles a bírónak, vagy a pusztára felügyelő urasági ispánnak bejelenteni, annak tudta nélkül azt kiadni nem merje. Az őrizete alatt levő jószág közé „idegen, vagy kóborló emberek marháját be ne fogadja”.

A javaslatnak ezek a pontjai többé-kevésbé egybehangzanak a korábbi, szabocsi és bihari statútumokkal. Sokkal nagyobb ellenkezést váltott ki azonban az egyes vármegyék részéről felmerült terv a mezei szállások és tanyák megszüntetéséről. Ha ez a javaslat életbe lépne, Debrecen szerint mind a földművelés, mind a marhatartás tönkremenne. Azt ugyan nem tagadják, hogy a szállástartó gazdák közül némelyek lopott állatoknak is helyt adnak, ezek száma azonban a becsületesekhez képest csekély, a tanyák és szállások általános megszüntetése a becsületes többségnek okozna jövátéhetetlen kárt. Azt azonban Debrecen is helyesli, hogy a főleg teletetésre szolgáló erdős pusztákon a szállások tartását általában meg kell tiltani.

A marhatolvajok orgazdái leginkább a kupeczek, pásztorok, mészárosok, hentések és csaplárosok szoktak lenni, ezért az állatforgalom szabályozásán felül ezek kordába szorítására még további intézkedések szükségesek. A lóval, szarvasmarhával vagy sertéssel való kupeckedést csak „házas, lakos adófizető, jóhírű, azaz tolvajszággal vagy orv gazdasággal még meg nem jegyeztetett embereknek” szabad megengedni. Verbunkos katonák, mivel nem állanak polgári joghatóság alatt, semmiképpen ne kereskedhessenek jószággal. Az egyszerű már orgazdaságon kapott kupecet egyéb büntetés mellett örökre el kell tiltani a kereskedéstől. A mészárosoknak és hentéseknek meg kell tiltani az éjszakai és saját házuknál való vágást, minden helységben közös vágóhidat kell felállítani, ahol felügyelet mellett megfelelő lajstromba való beírás után szabad a jószágot levágni. „A levágott marhák bőrei pedig a vágóhelyen nem egy-két óráig, hanem reggeltől fogva napestig ki legyenek terítve. A marha a vágóhelyen legalább egy fél napig álljon, hogy azt mindenki láthassa. Az orgazdaságban talált hentest vagy mészárost a mesterségtől el kell tiltani.

Minden pásztor fogadásakor előbbi gazdájától kapott elbocsátó levelét mutassa be. Az olyan pásztort, „aki a gondjaira bízott marha leölésében, elsikkasztásában, vagy akarmelyféle marhalopásban találtatott, újra megfogadni szabad nem lenne, mert tapasztalt dolog az, hogy a tolvaj pásztorok nem annyira a magok gazdáinak, hanem a szomszédságban levő marháknak szoktak inkább kárt tenni”.

A csaplárok, csárdabérlők, vendégfogadósok ne merjenek megfogadni „jött-ment, bizonytalan lakású, esméretlen embereket,” csak megfelelő útlevéllel ellátottakat. Orgazdaságban talált csaplárost többé ne fogadjon be senki.³⁷

³⁷ A javaslatnak a tanyákkal és mezei szállásokkal foglalkozó része a legérdekesebb mind néprajzi, mind gazdaságtörténeti szempontból. A szállások és tanyák a XVIII.

Ez a javaslat már Szaboles megye közgyűlésén sem került tárgyalásra. A helytartótanács akciója eredményeként 1792. november 11-én Pesten összeült a regnicolaris deputáció, amelyben a megye másodalispánja, Szathmáry Király József is jelentős szerepet vitt. A királyi személynök elnöke alatt ülésező küldöttség az év hátralevő részében és a következő évben állandóan foglalkozott a kérdéssel, és az ország összes törvényhatóságaitól bekért vélemények alapján 1794 elejére megszerkesztette az átfogó rendezés alapjául szolgáló javaslatát. Ennek egyes pontjai részben konkrétabb, részben általánosabb formában foglalkoztak az utasforgalom, a pásztorok, az állatforgalom, a mészárosok, a csárdák, a révek, a vámok ellenőrzésével, a szállások és hegyvidéki szétosztott falvak összetelepítésével. A kiadott rendelkezéseket a helytartótanács csak keretnek szánta, amelyen belül minden törvényhatóság a maga különleges helyzetének megfelelően hozhatott részletes intézkedéseket. Ez legtöbb helyen még 1794-ben, vagy az azt követő évben meg is történt. Az országos kormánysszervek által bekért jelentések legtöbbje ugyan az általunk tárgyalt kérdést érinti, mégis inkább a XVIII. század végi köz-

században az ország különböző vidékein különböző időben tűntek fel. A helyi földrajzi, gazdasági és társadalmi tényezők hatása következtében formában és funkcióban egymástól igen nagy eltéréseket mutatnak, és kialakulásukat korántsem lehet egyetlen tényezőre visszavezetni. Debrecenben (vö. 3. jegyzet) a XVIII. század második harmadában már igen nagy számban találhatók. Szabó István igen részletes elemzése ellenére is (id. h.) némi homály borította a szántóföldi turguriumok rendeltetését. Most a javaslat világgossá teszi, hogy Debrecenben a XVIII. század végén a szállásoknak két csoportja él egymás mellett földrajzilag is jól elkülöníthetően. A várostól nyugatra eső mezőségen levő szállások rendeltetése elsősorban a szántás-vetés érdekeit szolgálja, téli funkciója a várostól való nagy távolság miatt felhalmozott takarmányra odahajtott jóság teleltetése. A keletre eső erdőségeken levő szállásoknak azonban semmi köze sincs a szántóföldi műveléshez — itt a szántás-vetés különben is tilos volt —, ellenben a nyáron át gyűjtött széna és az erdőben levő avar miatt ezek csupán jósággyártó, teleltető helyek. A mezei szállásokkal szemben — amelyek az állandó kintlakást legalábbis eltűrte a városi magistrátus — az erdei szállásokon ezt mindenképpen gátolni igyekezett. A javaslat első része a mezei szállásokról beszél:

„Amely helységek olyan pusztákat hírnak, vagy árendálnak, amelyek a helységtől egy, s két mérföldnyire vagynak, azoknak szántása-vetése, vagy marhatartása ezzel a projectummal (t. i. a szállások eltörlésével és megszüntetésével) egyszeriben egészen elomlana, mivel nemcsak minden este, de sokszor hetekig is a mezei munkának tartós volta miatt annak nagy hátráltatása és nagy károk nélkül haza nem mehetnek, elkerülhetetlen, hogy valami kunyhót ne tartsanak, amelybe mind magokat, mind járó marhájakat a rossz idő elől elvonhassák. Azon kívül egy-két mérföldnyiről szalmát és szénát a helységbe hazatakarítani nemcsak hogy nem érkeznek, de a törtenhető gyulladások miatt nem is bátorságos, hogy az egész pusztán és a pusztákon termett széna egy helységben mind egy rakásra takarítsassék, és ott mind megégjen. Ide járul még az is, ahol ilyen puszták és következképpen marhatartó gazdák vagynak, azokon a marhákat nem a helységben, hanem a pusztán szokták teleltetni, ugyanazért a szalmájokat és szénájokat is a pusztán kell öszvehordani, hogy midőn a marha takarmányra szorul, ott adhassanak belőle. Mindezekre nézve szükséges, hogy legyen a pásztoroknak is, a marháknak is valami kis hajléka.

Ami pedig e részben a nemes várost illeti, tudva van, hogy a birtokában levő puszták közül némelyik szántásra-vetésre, némelyik marhalegelőre van rendelve, azokon pedig amelyek erdősök és ligetesek, a marhalegeltetés csak télen engedtetik meg. Hogy azokon, amelyek szántás-vetésre vannak kiosztva, a szállások multhatatlanul szükségesek, az kérdést sem szenved, de az erdős és ligetes pusztákon, mind az erdőnek conservatiojára, mind pedig arra való nézve, hogy azokon a tolvajoknak is sokkal könnyebb módja van, mint a mezei tanyákon a lappangásra, bujkálásra, lopásra és a lopott jóság rejtegetésére, már egynéhány ízben közönséges végzéssel meghatározott volt, hogy szállások és tanyák ott ne engedessenek és amelyek ott vagynak, azok elhanyagolassanak. Minthogy ezelelt néhány esztendővel el is hanyattattak, mégis most mind a halápi, mind a két guti puszták szállásokkal és tanyákkal van teli.” Nyíregyháza Áll. lvt. Fasc. 8. no. 1439. 1792.

igazgatás és közbiztonság állapotára ad jellemző képet, és tárgyalása jelen tanulmányunk keretét meghaladná.³⁸

A következő évtizedek alatt a pásztorság életformájának ügye nem került ugyan le a napirendről, azonban úgy látszik, hogy akkora jelentősége mégsem volt, mint a tárgyalt időben. Ebben nyilván nagy része volt az országos rendelkezésnek is, de minden bizonnyal inkább annak tulajdonítható, hogy a gazdasági élet fokozatos átalakulása következtében, a szilajpásztorok csökkenésével a köz- és vagyonbiztonság nem volt már annyira veszélyeztetve. A nagy legelőkkel rendelkező falvak és városok pusztai rendtartása is megszilárdult, a mezei szállások fokozatosan földművelő tanyákká alakultak át. Az utasok és mezőgazdasági munkavállalók útlevéllel való ellátása, az állatforgalom ellenőrzése a következő két évtizedben lassan általános gyakorlattá vált. Ezért a XIX. század folyamán a pásztorok megregulázása már nem volt olyan kényszerítő ügy, mint a XVIII. században.

Balogh István

DIE STATUTEN DES KOMITATS SZABOLCS ZUR MABREGELUNG DER HIRTEN IM XVIII. JAHRHUNDERT

Im XVIII. Jahrhundert bestand beiläufig die Hälfte der Gesamtfläche des Komitats Szaboles aus einer Puszta (Steppe), auf der kein Ackerbau betrieben wurde. Auf der Puszta und in den versumpften Eichenwäldern des Überschwemmungsgebietes der Theiß ist allmählich eine charakteristische Art der Vieh- und Pferdehaltung entstanden: *die Haltung der Tiere im Freien auf der Weide*. Die wichtigsten Merkmale dieser Art der Haltung bestanden darin, daß die Tiere nicht eingespannt, die Kühe nicht gemolken wurden, da Pferde, Rinder und auch Schweine nur dem Zwecke des Zuwachses dienten; Schafe wurden einmal jährlich geschoren; die Tiere waren Sommer und Winter, Tag und Nacht auf der Weide; Futter erhielten sie bloß in der allerstrengsten Winterzeit, wenn auf der Weide keinerlei Nahrung mehr zu finden war. In vielen weitausgebreiteten Städten und Dörfern übertraf der auf diese Art gehaltene Bestand die Zahl der Zugtiere und Melkkühe zwei-, ja sogar dreifach. Auf der Puszta wurden zum Schutze und zur Zusammenhaltung der Tiere provisorische Unterkünfte aus Schilfrohr oder Stroh angefertigt und in unmittelbarer Nähe derselben für die Hirten auch primitive Hütten errichtet.

Von der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts an, als sich der Ackerbau schon immer mehr und mehr zu verbreiten begann, wurden einzelne Teile der Puszta bereits aufgeackert; dort wurden dann zum Schutz der weit von

³⁸ Szathmáry Király József alispán az első tanácskozásról igen részletes jelentését és a saját nézeteit összefoglaló javaslatát a közgyűlésnek bemutatta. Ennek egy része az országos határozatba is belekerült. Uo. Fasc. 8. nr. 1454. 1792.